

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

दे॒वा॒सु॒राः सं॒य॒न्ता आ॒स॒न् ते दे॒वा वि॒ज॒य॒मु॒प॒य॒न्तो॒-
ऽग्नौ वा॒मं व॒सु सं न्य॑द॒ध॒ते॒द॒मु॒ नो भ॑विष्यति॒ यदि॑
नो जे॒ष्य॒न्तीति॑ तद॒ग्नि॑र्य॒काम॑यत् तेनापा॑क्रामत् तद्दे॒वा
वि॒जित्या॑व॒रुरु॑त्स॒माना॒ अन्वा॑यन् तद॒स्य॒ सह॑साऽदि॒त्सन्त॒
सोऽरो॑दी॒द्यद॑रोदीत् तद्रु॒द्रस्य॑ रु॒द्रत्वं यद॑श्वशी॒यत् तद्॥१॥

र॒ज॒त॑ ५ हिर॑ण्यमभवत् तस्मा॑द्र॒ज॒त॑ ५ हिर॑ण्यमदक्षिण्यम॑श्रुज
हि यो ब॒रु॒हिषि॑ ददाति॒ पुरा॑ऽस्य॑ संवत्स॒राद्गृ॑हे रु॒दन्ति॑
तस्मा॑द्ब॒रु॒हिषि॑ न दे॒य॑ ५ सोऽग्नि॑र॒ब्रवी॑द्वा॒ग्य॑सा॒न्यथ॑ व
इ॒दमि॑ति॒ पुन॑रा॒धेयं॑ ते॒ के॒वल॑मित्य॒ब्रुव॑न्नु॒ध॒वत् खलु॑ स
इत्य॑ब्रवी॒द्यो म॑दे॒वत्य॑म॒ग्निमा॑दधा॒ता इति॑ तं पू॒षाऽऽध॑त्त
तेन॑ ॥२॥

पू॒षाऽऽधो॑त् तस्मा॑त् पौ॒ष्णाः प॒शव॑ उच्यन्ते॒ तं त्वष्टा॑ऽ-
ऽध॑त्त तेन॒ त्वष्टा॑ऽऽधो॑त् तस्मा॑त् त्वा॒ष्ट्राः प॒शव॑ उच्यन्ते॒ तं

मनुराऽधत्त तेन मनुरार्धोत् तस्मान्मानव्यः प्रजा उच्यन्ते तं
धाताऽऽधत्त तेन धाताऽऽर्धोत् संवत्सरो वै धाता तस्मात्
संवत्सरं प्रजाः पशवोऽनु प्र जायन्ते य एवं पुनराधेयस्यर्द्धिं
वेद॥ ३॥

ऋध्नोत्येव योऽस्यैवं बन्धुतां वेद बन्धुमान् भवति भागधेयं
वा अग्निराहित इच्छमानः प्रजां पशून् यजमानस्योप
दोद्रावोद्वास्य पुनरा दधीत भागधेयेनैवैनं समर्धयत्यथो
शान्तिरेवास्यैषा पुनर्वस्वोरा दधीतैतद्वै पुनराधेयस्य
नक्षत्रं यत्पुनर्वसू स्वायामेवैनं देवतायामाधाय ब्रह्मवर्चसी
भवति दर्भेरा दधात्ययातयामत्वाय दर्भेरा दधात्यद्ध्य
एवैनमोषधीभ्योऽवरुध्याऽऽधत्ते पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति
पञ्च वा ऋतव ऋतुभ्य एवैनमवरुध्याऽऽधत्ते॥ ४॥

अर्शायत् तत् तेन वेदं दर्भेः पञ्चविंशतिश्च॥ १॥ [१]

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति योऽग्निमुद्वासयते
पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशवो
यज्ञमेव पशून् व रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते
न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन् पङ्क्तो

याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तौ यज्ञः पाङ्क्तः पुरुषो देवानेव
वीरं निरवदायाग्निं पुनरा॥५॥

धत्ते शताक्षरा भवन्ति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय
आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति यद्वा अग्निराहितो नर्ह्यते
ज्यायो भागधेयं निकामयमानो यदाग्नेयं सर्वं भवति
सैवास्यर्धिः सं वा एतस्य गृहे वाक् सृज्यते योऽग्निमुद्वासयते
स वाचं सृष्टां यजमान ईश्वरोऽनु पराभवितोर्विभक्तयो
भवन्ति वाचो विधृत्यै यजमानस्यापराभावाय॥६॥

विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तदकरुपांश्च यजति यथा वामं
वसुं विविदानो गूहति तादृगेव तदग्निं प्रति स्विष्टकृतं
निराहं यथा वामं वसुं विविदानः प्रकाशं जिगमिषति
तादृगेव तद्विभक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन वर्षद्वरोत्यायतनादेव
नैति यजमानो वै पुरोडाशः पशवं एते आहुती यदभितः
पुरोडाशमेते आहुती॥७॥

जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति
कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न
यजुः कर्तव्यमित्यथो खलु सम्भृत्या एव सम्भाराः कर्तव्यं

यजु॑र्य॒ज्ञस्य॒ समृ॑द्धौ पुन॒र्निष्कृ॑तो रथो॒ दक्षि॑णा पुन॒रुत्स्यू॑तं
 वासः॑ पुन॒रुत्सृ॑ष्टोऽन॒ङ्गान् पु॑नरा॒धेय॑स्य॒ समृ॑द्धौ स॒प्त तै॑ अ॒ग्ने
 स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वा इत्य॑ग्नि॒होत्रं जु॑होति॒ यत्र॑यत्रै॒वास्य॒ न्य॑त्तं
 ततः॑ ॥८॥

ए॒वैन॒मव॑ रुन्धे वी॒र॒हा वा ए॒ष दे॒वानां॑ योऽग्नि॑मु॒द्वास॑यते
 तस्य॒ वरु॑ण ए॒वर्ण॑याद॒ग्निवा॑रु॒णमेका॑दशकपाल॒मनु॑ निर्व॒पेद्यं
 चै॒व ह॑न्ति॒ यश्चा॑स्य॒र्णया॑त्तौ भा॒ग॒धेये॑न प्रीणाति॒ नाऽ-
 ऽर्ति॑मा॒र्च्छति॒ यज॑मानः ॥९॥

आऽपराभावाय पुरोडाशमेते आहुती तत्तुष्टिंश्च ॥२॥ [२]

भूमि॑र्भू॒म्ना द्यौर्व॑रि॒णाऽन्तरि॑क्षं म॒हित्वा। उ॒प॒स्थे ते
 दे॒व्यदि॑तेऽग्नि॑म॒न्नाद॑म॒न्नाद्या॒याऽऽद॑धे ॥ आऽयं गौः
 पृ॒श्नि॒र॒क्रमी॑द॒स॒न॒न्मा॒तरं॒ पुनः॑। पि॒तरं॑ च प्र॒यन्त्सु॑वः ॥
 त्रि॒ंश॒द्धाम॒ वि रा॑जति॒ वाक्प॑त॒ङ्गाय॑ शि॒श्रिये। प्र॒त्य॑स्य व॒ह
 द्युभिः॑ ॥ अ॒स्य प्रा॑णाद॒पान॑त्यन्तश्च॒रति॑ रोच॒ना। व्य॑र॒व्यन्म॑हिषः
 सु॒वः ॥ यत् त्वा॑ ॥१०॥

क्रु॒द्धः प॑रो॒वप॑ म॒न्युना॒ यद॑व॒र्त्या। सु॒क॒ल्पं॑म॒ग्ने तत् तव॑
 पुन॒स्त्वोद्दी॑पयामसि ॥ यत् तै॑ म॒न्युप॑रो॒त्तस्य॑ पृ॒थि॒वीम॑नु॒

दध्व॒से। आ॒दि॒त्या वि॒श्वे तद्दे॒वा वस॑वश्च स॒माभ॑रन्॥
 मनो॒ ज्योति॑र्जुषता॒माज्यं॑ विच्छि॑न्नं य॒ज्ञं स॒मिमं॑ द॒धातु।
 बृह॑स्पतिस्तनुतामि॒मं नो॒ विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥ स॒प्त
 ते अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः स॒प्त॥११॥

ऋष॑यः स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणि। स॒प्त हो॒त्राः स॒प्तधा॑ त्वा
 यज॑न्ति स॒प्त योनी॑रा पृ॒णस्वा घृ॑तेन॥ पुन॑रू॒र्जा नि व॑र्तस्व
 पुन॑रग्र इ॒षाऽऽयु॑षा। पुन॑र्नः पाहि वि॒श्वतः॑॥ स॒ह र॒य्या नि
 व॑र्तस्वाग्ने पि॒न्वस्व॑ धार॑या। वि॒श्वप्ति॑या वि॒श्वत॑स्परि॥ ले॒कः
 स॒ले॒कः सु॒ले॒कस्ते न॑ आ॒दि॒त्या आ॒ज्यं जुषा॑णा वि॒यन्तु
 के॒तः स॒के॒तः सु॒के॒तस्ते न॑ आ॒दि॒त्या आ॒ज्यं जुषा॑णा वि॒यन्तु
 वि॒व॒स्वाँ अ॒दि॒तिर्दे॒वजू॒तिस्ते न॑ आ॒दि॒त्या आ॒ज्यं जुषा॑णा
 वि॒यन्तु॥१२॥

त्वा जि॒ह्वाः स॒प्त सु॒के॒तस्ते न॑ स्त्रयो॑दश च॥३॥ [३]

भूमि॑र्भू॒म्ना द्यौर्व॑रि॒णेत्या॑हाऽऽशिषै॒वैन॑मा ध॑त्ते स॒र्पा वै
 जीर्य॑न्तोऽम॒न्यन्त॑ स ए॒तं क॑स॒र्णीरः॑ का॒द्रवे॒यो म॒न्त्रम॑पश्यत्
 ततो॒ वै ते जी॒र्णास्त॒नूरपा॑घ्नत सर्प॒राज्ञि॑या ऋ॒ग्भिर्गा॑रह॒पत्य॑मा
 द॒धाति पुन॑र्न॒वमे॒वैन॑म॒जरं॑ कृ॒त्वाऽऽध॑त्तेऽथो॑ पू॒तमे॒व

पृथिवीमन्नाद्यं नोपानमत्सैतं॥१३॥

मन्त्रमपश्यत् ततो वै तामन्नाद्यमुपानमद्यत्सर्पराज्ञियां
ऋग्भिर्गार्हपत्यमादधात्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो अस्यामेवैनं
प्रतिष्ठितमा धत्ते यत्त्वा क्रुद्धः परोवपेत्याहापहुत एवास्मै
तत् पुनस्त्वोद्दीपयामसीत्याह समिन्ध एवैनं यत्ते
मन्युपरोप्तस्येत्याह देवताभिरेव॥१४॥

एन९ सं भरति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यो-
ऽग्निमुद्वासयते बृहस्पतिवत्यर्चोपं तिष्ठते ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञ९ सं दधाति विच्छिन्नं यज्ञ९ समिमं
दधात्वित्याह संतत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह
संतत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति सप्त ते अग्रे समिधः सप्त
जिह्वाः॥१५॥

इत्याह सप्तसप्त वै सप्तधाऽग्नेः प्रियास्तनुवस्ता एवाव
रुन्धे पुनरूर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाशमाहुती जुहोति
यजमानमेवोर्जा च रय्या चौभयतः परि गृह्णात्यादित्या वा
अस्माल्लोकादमुं लोकमायन्तेऽमुष्मिल्लोके व्यतृष्यन्त इमं
लोकं पुनरभ्यवेत्याग्निमाधायैतान् होमानजुहवुस्त आर्ध्वन्

ते सुवर्गल्लोकमायन् यः पराचीनं पुनराधेयादग्निमादधीत
 स एतान् होमाञ्जुहुयाद्यामेवाऽऽदित्या ऋद्धिमाध्वन्
 तामेवध्नोति॥१६॥

एतमेव जिह्वा एतान् पञ्चविंशतिश्च॥४॥ [४]

उपप्रयन्तो अध्वरं मन्त्रं वोचेमाग्नयै। आरे अस्मे च
 शृण्वते॥ अस्य प्रत्नामनु द्युतं शुक्रं दुदुहे अहयः। पयः
 सहस्रसामृषिम्॥ अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् पतिः पृथिव्या
 अयम्। अपां रेतांसि जिन्वति॥ अयमिह प्रथमो धायि
 धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीडः। यमप्रवानो भृगवो
 विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभुवं विशेविशे॥ उभा वामिन्द्राग्नी
 आहुवध्यै॥१७॥

उभा राधंसः सह मादयध्यै। उभा दाताराविषां
 रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम्॥ अयं ते
 योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आ
 रोहाथां नो वर्धया रयिम्॥ अग्न आयूषि पवस आ
 सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्॥ अग्ने पवस्व

स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॒त्पोष॑ र॒यिं॥१८॥

मयि॑॥ अ॒ग्ने पा॒वक॑ रो॒चिषा॑ म॒न्द्रया॑ दे॒व जि॒ह्वाया॑। आ
दे॒वान् व॑क्षि॒ यक्षि॑ च॥ स नः॑ पा॒वक॑ दी॒दिवोऽ॒ग्ने दे॒वाः
इ॒हाऽऽव॑ह। उ॒प य॒ज्ञः ह॒विश्च॑ नः॥ अ॒ग्निः शुचि॑व्रततमः
शुचि॑र्विप्रः शुचिः॑ क॒विः। शुची॑ रोचत॒ आहु॑तः॥ उ॒द॒ग्ने
शुच॑य॒स्तव॑ शु॒क्रा भ्राज॑न्त ईरते। तव॒ ज्योती॑र॒ष्यर्च॑यः॥
आ॒युर्दा॑ अ॒ग्नेऽस्या॑यु॒र्मे॥१९॥

दे॒हि व॒र्चो॒दा अ॒ग्नेऽसि॑ व॒र्चो मे॑ दे॒हि त॒नूपा॑ अ॒ग्नेऽसि॑
त॒नुवं॑ मे पा॒ह्य॒ग्ने य॒न्मे त॒नुवा॑ ऊ॒नं त॒न्म आ पृ॑ण॒ चित्रा॑वसो
स्व॒स्ति ते॑ पा॒रम॑शी॒येन्धा॑नास्त्वा श॒तः हि॒मा द्यु॑मन्तः
समि॑धीमहि॒ वय॑स्वन्तो वय॒स्कृतं॑ यश॑स्वन्तो यश॒स्कृतः॑
सु॒वीरा॑सो अ॒दाभ्य॑म्। अ॒ग्ने स॒पत्न॑द॒म्भनं॑ व॒र्षि॑ष्ठे अधि॒
नाके॑॥ सं त्वम॑ग्ने सूर्य॑स्य॒ वर्च॑साऽग॒थाः स॒मृषी॑णाः स्तु॒तेन॒
सं प्रि॒येण॒ धाम्ना॑। त्वम॑ग्ने सूर्य॑वर्चा॒ असि॑ सं मा॒मायु॑षा॒
वर्च॑सा प्र॒जया॑ सृ॒ज॥२०॥

सं पश्यामि प्रजा अहमिदं प्रजसो मानवीः। सर्वा भवन्तु
 नो गृहे॥ अम्भः स्थाम्भो वो भक्षीय महः स्थ महो वो
 भक्षीय सहः स्थ सहो वो भक्षीयोर्यः स्थोर्यं वो भक्षीय रेवती
 रमध्वमस्मिल्लो कैऽस्मिन् गोष्ठेऽस्मिन् क्षयेऽस्मिन् योनाविहैव
 स्तेतो माऽपं गात बह्वीर्मे भूयास्त॥२१॥

सुहितासि विश्वरूपीरा मोर्जा विशाऽऽगौपत्येना-
 ऽऽरायस्पोषेण सहस्रपोषं वः पुष्यासं मयि वो रायः
 श्रयन्ताम्॥ उपं त्वाऽग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयम्।
 नमो भरन्त एमसि। राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य
 दीदिविम्। वर्धमानं स्वे दमे॥ स नः पितेवं सूनवेऽग्ने
 सूपायनो भव। सचस्वा नः स्वस्तये॥ अग्ने॥२२॥

त्वं नो अन्तमः। उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः॥
 तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः। सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः॥
 वसुरग्निर्वसुश्रवाः। अच्छां नक्षि द्युमत्तमो रयिं दाः॥ ऊर्जा वः
 पश्याम्यूर्जा मां पश्यत रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण
 मा पश्यतेडाः स्थ मधुकृतः स्योना माऽऽविशतेरा मदः।
 सहस्रपोषं वः पुष्यासं॥२३॥

मयि वो रायः श्रयन्ताम्॥ तत् सवितुर्वरेण्यं भर्गो
 देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्॥ सोमान् स्वरेणं
 कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्॥ कदा च न
 स्तरीरसि नेन्द्रं सश्वसि दाशुषे। उपोपेन्नु मघवन् भूय इन्नु
 ते दानं देवस्य पृच्यते॥ परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रः सहस्य
 धीमहि। धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेत्तारं भङ्गुरावतः॥ अग्ने गृहपते
 सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासः सुगृहपतिर्मया त्वं
 गृहपतिना भूयाः शतः हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे
 ज्योतिष्मतीं तामाशिषमा शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीम्॥ २४॥

भूयास्त स्वस्तयेऽग्ने पुष्यासं धृषद्वर्णमेकान्नत्रिः शच्च॥ ६॥ ————— [६]

अयंज्ञो वा एष योऽसामोपप्रयन्तो अध्वरमित्याह
 स्तोममेवास्मै युनक्त्युपेत्याह प्रजा वै पशव उपेमं लोकं
 प्रजामेव पशूनिमं लोकमुपैत्यस्य प्रत्नमनुद्युतमित्याह
 सुवर्गो वै लोकः प्रत्नः सुवर्गमेव लोकः समारोहत्यग्निर्मूर्धा
 दिवः ककुदित्याह मूर्धानम्॥ २५॥

एवैनः समानानां करोत्यथो देवलोकादेव मनुष्यलोके
 प्रतितिष्ठत्ययमिह प्रथमो धायि धातृभिरित्याह मुख्यमेवैनं

करोत्युभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या इत्याहौजो बलमेवाव
 रुन्धेऽयं ते योनिर्ऋत्विय इत्याह पशवो वै रयिः पशूनेवाव
 रुन्धे षड्भिरुपं तिष्ठते षड्वै॥२६॥

ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति षड्भिरुत्तराभिरुपं तिष्ठते
 द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव
 प्रति तिष्ठति यथा वै पुरुषोऽश्वो गौर्जीर्यत्येवमग्निराहितो
 जीर्यति संवत्सरस्य परस्तादाग्निपावमानीभिरुपं तिष्ठते
 पुनर्नवमेवैनमजरं करोत्यथो पुनात्येवोपं तिष्ठते योगं
 एवास्यैष उपं तिष्ठते॥२७॥

दम एवास्यैष उपं तिष्ठते याज्ञैवास्यैषोपं तिष्ठते यथा
 पापीयाञ्छ्रेयस आहृत्य नमस्यति तादृगेव तदायुर्दा
 अग्नेऽस्यायुर्मे देहीत्याहाऽऽयुर्दा ह्येष वर्चोदा अग्नेऽसि
 वर्चो मे देहीत्याह वर्चोदा ह्येष तनूपा अग्नेऽसि तनुवं मे
 पाहीत्याह॥२८॥

तनूपा ह्येषोऽग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृणेत्याह यन्मे
 प्रजायै पशूनामूनं तन्म आ पूरयेति वावैतदाह चित्रावसो
 स्वस्ति ते पारमशीयेत्याह रात्रिर्वै चित्रावसुरव्युष्ट्यै वा

ए॒तस्यै॑ पु॒रा ब्रा॑ह्म॒णा अ॑भैषु॒र्व्युष्टि॑मे॒वाव॑ रु॒न्ध इ॒न्धा॑नास्त्वा
श॒तम्॥ २९॥

हि॒मा इ॒त्याह॑ श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑य॒ आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये
प्र॒ति तिष्ठ॑त्येषा॒ वै सू॒र्मी क॑र्ण॒काव॑त्येतया॒ ह स्म
वै दे॒वा अ॑सु॒राणां॑ श॒तत॑रु॒हाः स्तृ॑ह॒न्ति य॑दे॒तया॑
स॒मिध॑मा॒दधा॑ति॒ वज्र॑मे॒वैतच्छ॑त॒घ्नीं य॑ज॒मानो॑ भ्रातृ॒व्याय॑
प्र॒हर॑ति॒ स्तृ॒त्या अ॑छ॒म्बद्वा॑रु॒ सं त्वम॑ग्रे॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सा
ग॒था इ॒त्याहै॑तत्त्वमसी॒दम॑हं भू॒यास॑मि॒ति वा॑वैतदा॒ह त्वम॑ग्रे
सूर्य॑वर्चा अ॒सीत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते॥ ३०॥

मूर्धानं॑ वै तिष्ठ॑त आ॒ह श॒तमु॑ह॒ षोड॑श च॥७॥ [७]

सं प॑श्यामि प्र॒जा अ॒हमि॒त्याह॑ याव॑न्त ए॒व ग्रा॒म्याः
प॒शव॑स्ताने॒वाव॑ रु॒न्धेऽम्भः॑ स्था॒म्भो वो॑ भक्षी॒येत्या॒हाम्भो॑
ह्ये॒ता म॑हः स्थ॒ महो॑ वो भक्षी॒येत्या॒ह महो॑ ह्ये॒ताः स॑हः
स्थ॒ सहो॑ वो भक्षी॒येत्या॒ह सहो॑ ह्ये॒ता ऊ॒र्ज॒स्थोर्ज॑ वो
भक्षी॒येति॑॥ ३१॥

आ॒होर्जो॑ ह्ये॒ता रे॒वती॑ रम॑ध्व॒मित्या॑ह प॒शवो॑ वै रे॒वतीः॑

प॒शूने॒वात्मन् र॑मयत इ॒हैव स्ते॒तो माऽप॑ गा॒तेत्या॑ह ध्रु॒वा
 ए॒वैना॒ अन॑पगाः कुरुत इष्ट॒कचि॒द्वा अ॒न्योऽग्निः प॑शुचि॒दन्यः
 स॑हि॒तासि॑ विश्वरू॒पीरिति॑ व॒त्सम॒भि मृ॑श॒त्युपै॒वैनं॑ धत्ते
 पशु॒चित॑मेनं कुरुते प्र॥ ३२॥

वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते॒ य आ॑हव॒नीय॑मुप॒तिष्ठ॑ते
 गा॒र्हप॑त्यमुप॑ तिष्ठतेऽस्मिन्ने॒व लो॒के प्रति॑ तिष्ठत्यथो
 गा॒र्हप॑त्यायै॒व नि हु॑ते गा॒यत्री॑भिरुप॑ तिष्ठते तेजो॒ वै
 गा॒यत्री तेज॑ ए॒वात्मन् ध॑त्तेऽथो॒ यदे॒तं तृ॒चम॒न्वाह॑ सन्त॑त्यै
 गा॒र्हप॑त्यं वा अनु॑ द्वि॒पादो॑ वी॒राः प्रजा॑यन्ते॒ य ए॒वं वि॒द्वान्
 द्वि॒पदा॑भिर्गा॒र्हप॑त्यमुप॒तिष्ठ॑ते॥ ३३॥

आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यत ऊ॒र्जा वः प॑श्याम्यूर्जा मां
 प॑श्यतेत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॒ तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यमित्या॑ह
 प्र॒सूत्यै सो॒मान् रु॑स्व॒रंण॑मित्या॑ह सोम॑पी॒थमे॒वाव रु॑न्धे
 कृ॒णुहि ब्र॑ह्मणस्प॒त इत्या॑ह ब्रह्मव॑र्च॒समे॒वाव रु॑न्धे क॒दा च॒न
 स्त॒रीर॒सीत्या॑ह न स्त॒री रु॑ रात्रिं वसति॥ ३४॥

य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निमु॑प॒तिष्ठ॑ते परि॑ त्वाग्ने॒ पुरं॑
 व॒यमि॑त्या॑ह परि॒धिमे॒वैतं॑ परि॑ दधा॒त्यस्क॑न्दा॒याग्ने॑

गृहपतु इत्याह यथायजुरेवैतच्छ्रुतं हिमा इत्याह
 शतं त्वा हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम
 गृह्णात्यन्नादमेवैनं करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे
 ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात्तेजस्व्येवास्य
 ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा शासेऽमुष्मे
 ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो जातः स्यात् तेज
 एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति॥३५॥

ऊर्जं वो भक्षीयेति प्र गार्हपत्यमुपतिष्ठते वसति ज्योतिष्मतीमेकान्नत्रिंशच्च॥८॥-[८]

अग्निहोत्रं जुहोति यदेव किं च यजमानस्य स्वं
 तस्यैव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने प्रजननं हि वा
 अग्निरथौषधीरन्तंगता दहति तास्ततो भूयसीः प्रजायन्ते
 यत्सायं जुहोति रेत एव तत्सिञ्चति प्रैव प्रातस्तनेन जनयति
 तद्रेतः सिक्तं न त्वष्ट्राऽविकृतं प्रजायते यावच्छो वै रेतसः
 सिक्तस्य॥३६॥

त्वष्टा रूपाणि विकरोति तावच्छो वै तत्प्रजायत एष वै
 दैव्यस्त्वष्टा यो यजते बह्वीभिरुप तिष्ठते रेतस एव सिक्तस्य
 बहुशो रूपाणि वि करोति स प्रैव जायते श्वःश्चो भूयान् भवति

य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठतेऽहर्देवानामासीद्रात्रिरसुराणां ते-
ऽसुरा यद्देवानां वित्तं वेद्यमासीत्तेन सह॥३७॥

रात्रिं प्राविशन् ते देवा हीना अमन्यन्त तेऽपश्यन्नाग्नेयी
रात्रिराग्नेयाः पशवं इममेवाग्निः स्तवाम् स नः स्तुतः
पशून् पुनर्दास्यतीति तेऽग्निमस्तुवन्त्स एभ्यः स्तुतो रात्रिया
अध्यहरभि पशून्निर्गर्जत् ते देवाः पशून् वित्वा कामाः
अकुर्वन्त य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते पशुमान् भवति॥३८॥

आदित्यो वा अस्माल्लोकादमुं लोकमैत् सोऽमुं
लोकं गत्वा पुनरिमं लोकमभ्यध्यायत् स इमं लोकमागत्य
मृत्योरबिभेन्मृत्युसंयुत इव ह्ययं लोकः सोऽमन्यतेममेवाग्निः
स्तवानि स मां स्तुतः सुवर्गं लोकं गमयिष्यतीति सो-
ऽग्निमस्तौत् स एनं स्तुतः सुवर्गं लोकमगमयद्यः॥३९॥

एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते सुवर्गमेव लोकमैति
सर्वमायुरेत्यभि वा एषोऽग्नी आ रोहति य एनावुपतिष्ठते
यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति नक्तमुप-
तिष्ठते न प्रातः स हि नक्तं व्रतानि सृज्यन्ते सह श्रेयाश्च
पापीयाश्चासाते ज्योतिर्वा अग्निस्तमो रात्रिर्यत्॥४०॥

नक्तमुपतिष्ठते ज्योतिषैव तमस्तरत्युपस्थेयोऽग्नी ३
 नोपस्थेया ३ इत्याहुर्मनुष्यायेन्वै योऽहरहराहृत्याथैनं
 याचति स इन्वै तमुपाच्छृत्यथ को देवानहरहर्याचिष्यतीति
 तस्मान्नोपस्थेयोऽथो खल्वाहुराशिषे वै कं यजमानो यजत
 इत्येषा खलु वै॥४१॥

आहिताग्रेराशीर्यदग्निमुपतिष्ठते तस्मादुपस्थेयः
 प्रजापतिः पशूनसृजत ते सृष्टा अहोरात्रे प्राविशन्
 ताच्छन्दोभिरन्वविन्दद्यच्छन्दोभिरुपतिष्ठते स्वमेव
 तदन्विच्छति न तत्र जाम्यस्तीत्याहुर्योऽहरहरुपतिष्ठत
 इति यो वा अग्निं प्रत्यङ्मुपतिष्ठते प्रत्येनमोषति यः पराङ्
 विष्वङ् प्रजयां पशुभिरेति कवातिर्यङ्गिवोपं तिष्ठेत नैनं
 प्रत्योषति न विष्वङ् प्रजयां पशुभिरेति॥४२॥

सिक्तस्य सह भवति यो यत्खलु वै पशुभिस्त्रयोदश च॥१॥ [१]

मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्यदग्रे। तत्त्वं
 बिभृहि पुनरा मदतोस्तवाहं नाम बिभराण्यग्रे॥ मम नाम त्वं
 च जातवेदो वाससी इव विवसानौ ये चरावः। आयुषे त्वं
 जीवसे वयं यथायथं वि परि दधावहे पुनस्ते॥ नमोऽग्नये-

ऽप्रतिविद्धाय नमोऽनाधृष्टाय नमः सम्राजैः। अषाढः॥४३॥

अग्निर्बृहद्वया विश्वजित्सहन्त्युः श्रेष्ठो गन्धर्वः॥ त्वत्पितारो
अग्ने देवास्त्वामाहुतयस्त्वद्विवाचनाः। सं मामायुषा
सं गौपत्येन सुहिते मा धाः॥ अयमग्निः श्रेष्ठतमोऽयं
भगवत्तमोऽयं सहस्रसातमः। अस्मा अस्तु सुवीर्यम्॥
मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु।
या इष्टा उषसो निम्रुचश्च ताः सं दधामि हविषा घृतेन॥
पर्यस्वतीरोषधयः॥४४॥

पर्यस्वद्वीरुधां पर्यः। अपां पर्यसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र
सं सृज॥ अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे
राध्यताम्॥ अग्निं होतारमिह तं हुवे देवान् यज्ञियानिह
यान् हवामहे॥ आ यन्तु देवाः सुमनस्यमाना वियन्तु देवा
हविषो मे अस्य॥ कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु यानि घर्मे
कपालान्युपचिन्वन्ति॥४५॥

वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चताम्॥
अभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यत आत्तस्तदगन् पुनः। इध्मो
वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्याऽऽयुरनु सं चरन्ति॥

त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये वितन्त्रिरे य इमं यज्ञं स्वधया ददन्ते
तेषां छिन्नं प्रत्येतद्धामि स्वाहा घर्मो देवा अर्घ्येतु॥४६॥

अषाढ ओषधय उपचिन्वन्ति पञ्चत्वारिंशच्च॥१०॥ [१०]

वैश्वानरो न ऊत्याऽऽप्र यातु परावतः। अग्निरुक्थेन
वाहसा॥ ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम्।
अजस्रं घर्ममीमहे॥ वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो बृहदरिणादेकः
स्वपस्यया कविः। उभा पितरा महयन्नजायताग्निर्द्वावापृथिवी
भूरिरेतसा॥ पृष्ठो दिवि पृष्ठो अग्निः पृथिव्यां पृष्ठो विश्वा
ओषधीरा विवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्ठो अग्निः स नो दिवा
सः॥४७॥

रिषः पातु नक्तम्॥ जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशुं न
गोपा इर्यः परिज्मा। वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः॥ त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान आ रोदसी
अपृणा जायमानः। त्वं देवा अभिशास्तेरमुञ्चो वैश्वानर
जातवेदो महित्वा॥ अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि
क्षत्रमजरं सुवीर्यम्। वयं जयेम शतिनं सहस्रिणं
वैश्वानर॥४८॥

वाजंमग्ने तवोतिभिः॥ वैश्वानुरस्यं सुमतौ स्याम
 राजा हिकं भुवनानामभिःश्रीः। इतो जातो विश्वमिदं
 वि चष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण॥ अव ते हेडो वरुण
 नमोभिरव यज्ञेभिरीमहे हविभिः। क्षयन्नस्मभ्यमसुर
 प्रचेतो राजन्नेनासि शिश्रथः कृतानि॥ उदुत्तमं
 वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमं श्रथाय। अथा
 वयमादित्य॥४९॥

व्रते तवानांगसो अदितये स्याम॥ दधिक्राव्णो अकारिषं
 जिष्णोरश्वस्य वाजिनः॥ सुरभि नो मुखां करत् प्र ण
 आयूषि तारिषत्॥ आ दधिक्राः शवसा पञ्च कृष्टीः सूर्य
 इव ज्योतिषाऽपस्ततान। सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृणक्तु
 मध्वा समिमा वचासि॥ अग्निर्मूर्धा भुवः। मरुतो यद्ध वो
 दिवः सुम्रायन्तो हवामहे। आ तू नः॥५०॥

उप गन्तन॥ या वः शर्म शशमानाय सन्ति
 त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि। अस्मभ्यं तानि मरुतो
 वि यन्त रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्॥ अदितिर्न
 उरुष्यत्वदितिः शर्म यच्छतु। अदितिः पात्वहंसः॥

म॒हीमू॒ षु मा॒तर॑ꣳ सु॒व्र॒ताना॑मृतस्य॒ पत्नी॒मव॑से हुवेम।
तु॒वि॒क्ष॒त्राम॒जर॑न्तीमु॒रूची॑ꣳ सु॒शर्मा॑ण॒मदि॑तिꣳ सु॒प्रणी॑तिम्॥
सु॒त्रामा॑णं पृथि॒वीं द्या॑म॒नेह॑सꣳ सु॒शर्मा॑ण॒मदि॑तिꣳ
सु॒प्रणी॑तिम्। दै॒वीं ना॑वꣳ स्व॒रित्रा॑म॒नाग॑स॒मस्र॑वन्ती॒मा
रु॑हे॒मा स्व॑स्तये॑॥ इ॒माꣳ सु॒ ना॑व॒माऽरु॑हꣳ श॒तारि॑त्राꣳ
श॒तस्फ्या॑म॥ अ॒च्छि॑द्रां पा॒रयि॑ष्णुम्॥५१॥

दिवा॒ स संह॑स्त्रिणं॒ वैश्वान॑राऽऽदित्य॒ तू नो॑ऽने॒हसꣳ सु॒शर्मा॑ण॒मेका॒न्नवि॑ꣳश॒तिश्च॑॥११॥[११]